

Bjällerklang och revolution

Diktaren Heinrich Heine fyllde 200 år för några månader sedan och består en introduktion av Olav Wiström.

Få diktare har varit så älskade och hatade under och efter sin levnad som Heinrich Heine (1797–1856). Tycka litteraturhistoriker har ständigt angripit honom på moraliska grunder. Han har avfärdats som en talang utan karaktär och förfarande aningen suspekt.

Jubileum

I Frankrike är Heine – kanske vid sidan av E T A Hoffmann – den tyska diktaren. Där anses Heine mer europeisk än sina samtida landsmän, hos Goethe finns något hemsticket och obetydligt trots att hans värld var större än Heines. Georg Lukacs kallar utan vidare Heine för den störste diktaren efter Goethe och Baudelaire. Ezra Pound ratar helt sonika all poesi mellan Villon och Heine.

Omvärderade alla värden

Länge sågs det som en provokation att ansluta sig till en rabulist som Heine. Därför gjorde Nietzsche det. Han om någon visste att uppskatta Heines omvärderingar av alla värden.

Den giftige satiriken Karl Kraus är Heines djupsinnigaste kritiker. Omåttligt populära *Buch der Lieder* avfärdar han som operettlyrik, outhärdlig för andra än unga läsare, klingande bjällror som ropar *hör på! hör på!* Diktarna är så melodiska att de ropar på en tonsättare: "Och det är denna musik, långt mer än dess egna, som den kan tacka för lyckan den gör hos filistrarna."

Romantikernas fabelkung

I detta verk ser sig Heine som romantikernas "siste och avdankade fabelkung". Men de rena och enkla kärleksskildringarna och balladerna, den dämpade och vemodfulla folkvisetonen i all åra – det är ändå i de stämningsbrytande ironiska effekterna och dissonanserna som diktarens konflikt med den romantiska traditionen blir tydlig.

DEUTSCHLAND

"Den mannen, det är jag!" Tyskt frimärke utgivet 1997 till minne av Heines födelse. Det drogs sedermera in då tryckarket väckt antstöt med germanska runor som var populära under Hitler tiden.

Heine befriar det tyska språket från Goethe-epigonernas olater, det viktigaste som har så lite att göra med friskheten i *Den unge Werthers lidanden*. Sedan må Karl Kraus kalla dessa dikter för "de stora smärtornas ornament" och klaga över att Heine "lättnat så mycket på det tyska språkets korsett att varenda kommissoidat kan fingra på hennes bröst." Till historien hör förstås att Kraus var starkt påverkad av Heine.

Buch der Lieder har lockat horder av kompositörer. I en katalog från 1914 noteras inte mindre än 2750 tonsättningar. *Du bist wie eine Blume* kan sjungas på 222, *Ein Fichtenbaum* på 121 olika melodier och *Ich hab im Traum geweinet* kan gråtas i 99 tonarter.

Vid 27 års ålder blev Harry Heine doktor och kristen. Han tog sig det äkttyska namnet Heinrich, missnöjd med sitt judiska påbrä. Men ju mer han gned på denna svarta fläck desto större och svartare blev den, det blev till ett livs-

långt trauma. Heine ville framstå som en helguten personlighet, han angreps för att inte vara det. Men han skiftade ständigt skepnad och gled undan, han ville inte låta sig basas in av någon, inte ens av sig själv. Baudelaire uttryckte det så: "Diktaren är varken gammal eller ung, han är. Han är vad han vill. Osäker besjungen han fördrävt, nykter berusningen."

Hegel som tuktmästare

Heines tuktmästare var Friedrich Hegel. I *Geständnisse* berättar Heine att han som 22-årig svärmisk idealist stod vid den 27 år äldre mästarens sida och genom fönstret betraktade den stjärnströdda natt-himlen, uppehållsplatsen för de saliga själar. "Stjärnorna, hum", muttrade Hegel, "stjärnorna är bara en lysande spektiska på himlen." "För Guds skull!" ropade Heine! "Finns det då ingen lycklig lokal däruppe där dygden ska belönas efter döden?" Hegel tittade stelt på

honom med sina blekblå ögon och sade: "Ni vill alltså ha en smula dricks för att Ni skött om Er sjuka mor och inte förgiftat Er herr bro?"

Tuktmästaren skulle tappa sin piska. Heine tog öppet avstånd från honom 1848 då han fjättrades vid sjukbädden för gott – äta är låg han i "madrassgraven". Långt tidigare insåg han att Hegels filosofi var gudlös. Nu deklarerade Heine: Också i mina religiösa åskådningar och tankar har det inträffat en febrarrevolution... Jag har nämligen övergivit den hegelska guden eller snarare den hegelska gudlösheten och i dess ställe dragit fram dogmen om en verklig, personlig gud som är utanför naturen och människans sinne... Hegel är för mig helt avviskommen och gamle Moses står in floribus.

Moses blomstrade. Ändå förlir Heine skeptiker. Han hade övergivit tron på ett absolut ideal, men han upphörde inte att längta efter det. I *Die Stadt Lucca (Reisebilder III)* argumenterar han för och emot kristendomen i halva berättelsen. Så låter han plötsligt ödlan, naturens egen lille filosof, vifta bort allsammans. Ingen människa tänker, varken Schelling eller Hegel: "Det finns bara en enda filosofi och den är nedtecknad i eviga hieroglyfer, på min egen svans."

Furst Metternichs tårar

Heine hade fått ett publikt genombrott med *Buch der Lieder*. Han beundrades av hög som låg, till och med av furst Metternich, och lyckades likt Orfeus locka tårar ur denne Plutos ögon. När han i *Reisebilder* stack sylar i nosen på Pluto-Metternich och Preussen blev hans ställning prekär. Det var slut på berömmet.

De tyska myndigheterna censurerade honom. Han tillhölls att sluta skriva eller avhålla sig från att uttala sig i religiösa och politiska frågor. *Reisebilder II* förbjöds i Preussen, Österrike och Hannover då de uttryckte respektlöshet för det bestående. Det ledde naturligtvis till att Heines radikalism skärptes än mer. Han såg sig som "en tapper soldat i mänsklighetens befrielsekrig". Och krig blev det.

Heine hade hänats som jude av greven och diktaren August von Platen. En sådan skymf kunde Heine inte tolerera, rör inte tigerns

morhår – särskilt inte detta! I *Reisebilder III* gav han von Platen svar på tal i en 20 sidor lång polemik. Med överdådig fantasi och skamlös espi massakrerade han von Platen för gott – trodde han. Han sköt dock för skarp och utnyttjade von Platens böjelse för pederasti, till en hästpark under bältet. Det blev för grovt och många av Heines vänner drog örönen åt sig.

Heine såg sig som "en tapper soldat i mänsklighetens befrielsekrig". Och krig blev det.

Bristen på pengar var en ständig klåda. Heine tvingades leva som supplikant och i första hand förlita sig på sin förmögne farbror. Denne var sträv och krävde inte bara sparsamhet utan också att Heine skulle upphöra med sina memoarer, där den hamburgska släkten skinnfläddes och hängdes ut till vädring. Det blev till att balansera på slak lina. Vid ett tillfälle erhöill han ett kreditbrev på 10 000 francs att vid behov visas upp för Rothschild i London, inte att användas. Ett dygn efter ankomsten till England lyfte Heine hela beloppet och vid återkomsten svarade han sin apoplektiske onkel: "Vet du, farbror, det bästa med dig är att du bär mitt namn." Onkeln hämnades gruvligt i testamentet. Kusinen Carl Heine utsågs till universalarvinge.

Det politiska och litterära klimatet blev allt hårdare och Heine såg sig löpa risken att sluta som desillusionerad skräpksrevolutionär och litterär utan förläggare, penna eller papper. När han på Helgoland nåddes av nyheterna om julirevolutionen (1830) störtade han genast till frihetens Paris. Hans rykte sprang före och vid ankomsten trycktes han inte bara till den franska intelligentsians vita skjortbröst utan också till de 50 000 tyska immigranternas sotigare bringor. Om nu det kändetecknade republikanen och kommunister. I Tyskland hade man fiktat och plötrat med kyrka och adel. Här visste man vem huvudvidnen var: *l'aristocratie bourgeoise*.

OLAV WISTRÖM

Det märks att Lasse Berg har haft roligt när han skrivit *När Sverige upptäckte Afrika*. Han har verkligen fått släppa loss pojken i sig, när han gått igenom 300 års berättelser om upptäcktsfärdar, storviltjaktt och krigiska stamhövningar.

Historia

Allt seriöst återberättat, förstas, och med övliga sidoblickar på kolonialismens avspår, eftersom Lasse Berg är en alldeles riktig expert på afrikanska förhållanden – men jag tror ändå att av dem som fläp-boken i julkapp är männen i skoföräddade majoritet.

Berg berättar både om dem som gjorde själva upptäckandet och om

Elefantmästarnas kraft

Lasse Berg har skrivit en ypperlig och underhållande bok om svenska aktiviteter i Afrika under 300 år. Klas Östman anmäler.

hur de skildrade Afrika för sina svenska landsmän. Intressant i det sammanhanget är att någon systematisk "vetenskaplig" rasism inte får genomslag i synen på de svarta förrän mot slutet av 1800-talet – upplysningstidens Afrikaresenärer var mer födomsfritt sökande i sina ömdömen.

Något empiriskt pionjärverk rör det sig inte om – boken bygger på litteraturstudier – och problematiserar historisk skrivning av akademiskt snitt är det inte heller. Där emot har det blivit en välkommen bok som i underhållande former

påminner om några av de märkligaste äventyrare vi har haft, både de mycket seriösa och de något mer dubiösa karaktärerna.

I centrum för skildringen står de klassiska handels- och upptäckts-expeditionerna. Boken inleds med den fantasifulle Nils Matson Kiöping, som under sina många resor också kom till Kapkolonien i Sydafrika på 1650-talet och där upptäckte de skamlöst nakna "Hättentottorna" och de fantastiskt kraftfulla "Elefantmästarna". De senare är inte ett exotiskt folkslag, utan noshörningar, och den säregna

benämningen kom mer av tron att detta var det enda djur som var överlägset elefanten i styrka.

Ett annat kapitel ägnas Linné-lärjungarna Anders Sparmann och Carl Peter Thunberg, som gjorde viktiga pionjärsatser för att kartlägga Kaplandets flora och fauna. Deras insatser är välskända, men nytt för mig var de "svenska boerna": en skandinavisk frivilligkår som stred i boerkriget och tillägnades ett ganska hiskligt monument i fornnordisk stil som det nya Sydafrika försöker låta bli att låtas om.

Efter denna insikt om våra mindre konstruktiva insatser i södra Afrikas historia kan läsaren roa sig med att lära känna Charles John Anderson, som byggde upp ett handelsimperium i nuvarande Namibia och lyckades bli utnämnd till herrefolkets överbefälhavare i kriget mot de närboende namas.

Lasse Berg ger också glädjande mycket utrymme åt Johan August Wahlberg, den outtröttlige jägare som sköt ihop en stor del av Naturhistoriska Riksmuseets samlingar av uppstoppade djur, men var sämre än Anderson på PR och därför är ganska okänd idag.

De praktfulla samtida illustrationerna gör dessutom detta till en vacker bok, med såväl rytande lejon som skrikningjagande svarta krigare. Liksom en elefantmästare, fast i Anders Sparmanns tappning ser den överraskande beskedlig ut.

KLAS ÖSTMAN